

K OTÁZCE LIDSKÉ AGRESIVITY

KARIN KUHNŮVÁ

I když je otázka charakteristiky agrese stále předmětem odborných polemik, uvedme si pro přiblížení tohoto pojmu například definici autora J. Spurného, který agresi označuje jako „*destruktivní chování, směřující k fyzickému (brachiálnímu), slovnímu (urážka, pomluva), nebo symbolickému (pomocí gest) útoku proti jinému jedinci (předmětu)*“.¹

Lidská agresivita jako tendence k útočnému jednání vůči druhé osobě či okolí je komplexní fenomén, který nepředstavuje jen fyzické násilí. Hostilně agresivní chování (to je agresivní chování spojené s nepřátelským postojem), lze totiž rozdělit do subtypů jako jsou například fyzická agrese, verbální agrese, iritabilita a nepřímá agrese.

To, že jsou otázky, spojené s uvedeným tématem „na pořadu dne“, dokládá například výzkum autora V. Ewalda,² který uvádí, že výskyt násilných trestných činů (úmyslné poškození zdraví, loupež, krádež kabelky, napadení beze zbraně, ozbrojené napadení, vyhrožování, sexuální obtěžování, sexuální napadení, znásilnění) je po revoluci v Praze 2,7násobně vyšší.

S agresivním chováním se můžeme setkat ve formě pomluv, výhrůžek (např. *případy expertíz výhrůžných a vyděračských dopisů se za pouhé dva roky 1992 a 1993 zečtyřnásobily*³) a také až nejbrutálnějších útoků proti lidskému zdraví a životu. Pro další ilustraci uvádíme výzkum autora R. Grumlíka,⁴ ze kterého vyplývá, že při porovnání expertíz jednoho znalce v areálu ostravsko – karvinské

¹ Spurný, J.: Psychologie násilí, Eurounion spol. s r. o., Praha, 1996, str. 17. V psychologii je agrese chápána např. jako „odpověď, která jinému organismu uděluje škodlivý stimul.“ (Busse, 1961), in.: Nakonečný, M.: Agresivní chování, Československá psychologie, roč. XIV, č. 1, 1970, str. 1

² Ewald, V.: Násilí jako problém identity? Sociologický časopis, XXX, č. 2, 1994, str. 160

³ Musilová, V.: Evidence výhrůžných a vyděračských anonymních dopisů, Kriminalistický sborník, č. II, 1994, str. 501

⁴ Grumlík, R.: Psychiatrické expertízy v trestních věcech z let 1988 až 1991, Kriminalistika č. 4, 1992, str. 342

průmyslové oblasti a okolí z doby předrevoluční a po ní byl růst agresivity a brutality proti člověku zaznamenán takto: „oscíloval-li počet usmrčených mezi šesti až osmi, bylo jich v roce 1991 devatenáct (při prakticky stejném počtu expertů za rok)“.

Je pochopitelně třeba, aby zkoumání agrese obsahovala množství sociálních faktorů jako například hodnoty vztahné skupiny jedince, přílišnou kumulaci obyvatelstva, materiální nedostatek a také jednání autoritativních institucí, jakými jsou například *policie* (podle výzkumu agentury Factum⁵ nejčastější kritické poznámky na adresu policie hovořily právě o povýšeneckém jednání jejich příslušníků vyjádřilo se tak 43 procent z 529 dotázaných ve věku 15–75 let). Agrese patří k primárním a experimentálně dokázaným formám reakcí na *frustraci*. Lidskou agresivitu podněcuje například kontakt s frustračními situacemi jako třeba neúspěch při jednání na úřadech: podle průzkumů IVVM z roku 1995 svou možnost dovolat se oprávněných požadavků vidí jako malou či menší 69% obyvatel České republiky...⁶

Jak již bylo řečeno, častým pramenem frustrace a deprivace jsou tedy negativní informace o faktické účinnosti při zvládání prostředí, které nás obklopuje. K tomu uvádí autor V. Ewald: „...zvláště ti, kdo se necítí bezpečně ve své sociální pozici, mají sklon silně akceptovat...egoistické chování, dokonce proti ostatním jedincům“.⁷ Ať už negativní obraz vlastního sebeuplatnění pramení z faktické nemožnosti či individuálního hendikepu, často je tato ztráta sebeúcty vyrovnávána některou z forem agresivního jednání. Za situace narůstající tenze mají lidé tendenci ventilovat své napětí na zástupných objektech, na nichž lze tento negativní pocit zhojit, na „obětních beráncích“. Tak jako biblický kněz symbolicky předával hříchy Izraelců na hlavu kozla (Exodus 16,21), jako zástupný objekt může posloužit určitá skupina lidí, vrstva společnosti, etnická skupina, národnostní menšina ... Výzkumy z jihu USA dávají do souvislosti četnost lynčování černochů a klesající ceny bavlny...⁸ V této souvislosti v naší republice vyvstává otázka odpovědnosti médií za kvalitu jimi prezentovaných informací o delikventním jednání Romů, která se mnohdy podílí na formování odmítavých až hostilních postojů občanů (podle nejnovějších výzkumů IVVM považuje společné soužití s Romy za dobré a za spíše dobré jen 15% dotázaných).⁹ Bude třeba věnovat pozornost realizaci koncepčního materiálu Republikového výboru pro prevenci kriminality „Strategie prevence kriminality do roku 2000“, projednanému vládou dne 9. 4. 1997, který

mimo jiné obsahuje programy prevence interetnického násilí.¹⁰

NABÍDKA FOREM ŘEŠENÍ

Nabídka forem řešení problematiky spjaté s lidskou agresí a násilím je velmi heteronomní a v žádném případě ji nelze omezit na její právní (respektive sankčně – represivní) dimenzi.

Ráda bych se soustředila především na dva okruhy problematiky, související s naplněním protektivního rozměru řešení této otázky, a sice na oblast rodiny a masmédií.

a) V oblasti **rodiny** je především třeba, aby rodinné klima umožňovalo zdravé nasycení sociálně – emocionálních potřeb dětí a nebyla porušována duševní hygiena dítěte (obecně „konzumací“ mediálních zážitků, například nekontrolovaným sledováním televize).

Obzvláštní a inkongruentní změnu postojů si vyžádá otázka *trestů* jako zvláštních prostředků vystupujících ve vztazích vztahu rodič – dítě. Mělo by dojít k odtabuizování násilí v rodině, které je dosud alibisticky pojímáno jako interní záležitost každé rodiny (a to i v těch případech, kdy není naplněna skutková podstata trestného činu, i u jednání, které se obecně přičítá lidské důstojnosti). Jak uvádí nové výzkumy forem násilí v rodině (autorka M. Martinková), 90,8% z 945 respondentů zažilo v rodině velký fyzický trest a téměř pětina z nich uvádí výprasky vícekrát v měsíci až denně.¹¹

Jedním z prostředků ke zmírnění rozsahu a následků těchto jevů může být využití a rozšíření práce již konstituované mezirezortní komise při ministerstvu zdravotnictví (zabývá se zacházením s dětmi a mladistvými) a současná intenzivní podpora ochranných institucí jako jsou Nadace Naše dítě, Bílý kruh bezpečí, Fond ohrožených dětí a jiné.

b) Oblast masových sdělovacích prostředků

I když současná psychologie neprohláší korelace mezi sledováním televizního násilí a budoucím agresivním chováním či tendencemi k delikvenci za vztahy příčiny

⁵ Čáp, J.: Zločinnost, policie a my, Reader Digest, list. 1995, str. 24

⁶ IVVM, Úroveň demokracie hodnotí občané skepticky, Lidové noviny, 14. 6. 1995

⁷ Ewald, V.: Násilí jako problém identity? Sociologický časopis, XXX, č. 2, roč. XXX, 1997, str. 164

⁸ Machač, M., Macháčová, H.: Emoce a výkonnost, SPN, 1985, str. 125

⁹ Romové a společnost, výzkum IVVM, Lidové noviny, 2. 10. 1997, str. 5

¹⁰ Fendrych, M., Souček, J.: Aktualizace koncepce Ministerstva vnitra v oblasti vnitřního pořádku a bezpečnosti a doktríny Policie ČR, Kriminalistika, č. 2, roč. XXX, 1997, str. 99

¹¹ Martinková, M.: Děti a mladiství jako oběti trestných činů v České republice, Trestní právo, č. 9, 1997, str. 7

a následku, je třeba připustit negativní vliv jimi zprostředkovaného zkresleného obrazu struktury trestné činnosti. Z tohoto důvodu se nám jeví jako skutečně přínosná aktivita více než 150 000 občanů České republiky, kteří signovali v roce 1996 a v prvních čtyřech měsících roku 1997 petici, vyzývající Senát a Poslaneckou sněmovnu k legislativní úpravě násilí v médiích. Jakkoliv je bezprostřední vstup státu do řešení této otázky, jeho forma, míra a intenzita nanejvýš citlivým bodem a má i své oponenty mezi zastánci postmoderní relativizace hodnot, domníváme se, že pokud nejsou účinná vnitřní očistná a selektivní opatření v masmédiích, nemůže stát zůstat v roli „outsidera“, přihlížejícího pandémii neodpovědnosti.

Komerční úspěch prodeje „světa násilí“ přispívá k pokřivenému hodnocení postavení kompetitivních prvků v lidském jednání a k neostrému vnímání symboliky a funkce konstrukce a destrukce, k plochému vnímání prožitků ostatních bytostí.

ZÁVĚR

Projevy lidské agresivity nabývají na zřetelnosti u osob emancipovaných, aktivních, rozhodných, s vyšší hladinou impulzivity. Míra těchto vlastností, která rozhoduje o zvláštěnostech individuálního temperamentu a jejich rozvíjení, je živnou půdou pro individualismus. Ten však bez hlubšího prožitku potřeby citlivé společenské koexistence a vnímání odpovědnosti občana lehce zdegeneruje v indolenci, primitivní mamonářství, tupou hrabivost a expanzivitou. Je tedy třeba vyvinout veškeré úsilí, aby se nenaplnilo tvrzení autora M. Walzera,¹² že „liberální stát či společnost založená na liberálních hodnotách není žádným domovem pro svoje občany, chybí mu teplo a důvěra“.

SOUHRN

Předkládaný příspěvek zachycuje některé sociologické a sociálně – psychologické aspekty sílících projevů (především instrumentální agrese) agresivity a násilí u pachatelů trestných činů v České republice po roce 1989. Stať obsahuje úvahy o některých iniciátorech této situace a typech frustrujících situací v transformující se společnosti.

¹² Walzer, M.: *Zivile Gesellschaft und amerikanische Demokratie*, Berlin, 1992, in.: Malcevová, E.: *Súčasne miesto občana v právnom štátě*, Právny obzor, 1995, č. 6, str. 487

Poznámka:

Tento text byl zpracován jako diskusní příspěvek k odbornému mezinárodnímu semináři o trestněprávní reformě, který pořádaly katedra trestního práva právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně společně s Institutem pro trestní právo a kriminologii Iuridicum Wien dne 23. 5. 1997 v Brně